

การบูรณาการจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สู่เป้าหมายการพัฒนา
ที่ยั่งยืนด้วยการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และ
การท่องเที่ยว กรณีศึกษา พื้นที่ป่าต้นจากของชุมชนไทรทอง
อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี *

The Integrating Spirits of Place and Sustainable Development
Goals with The Management of Spatial Benefits for
Conservation and Tourism: A Case Study of the Mangrove
Palm forest of Sai Thong Community, Mai Kaen District,
Pattani Province

ทรงสุข บุญทาวงค์¹, ชัยณรงค์ ศรีรักษ์², และ ธนากร ทังเรือง³

Songsuk Boonthawong¹, Chainarong Srirak², and Thanakorn Thungrueng³

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น¹

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน²

คณะบริหารธุรกิจ วิทยาลัยนอร์ทเทิร์น³

Faculty of Liberal Arts, The Far Eastern University¹

Faculty of Liberal Arts and Science, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus²

Faculty of Business Administration, Northern College³

Corresponding Author, E-mail: songsuk.boontawong@gmail.com

* ได้รับบทความ: 24 เมษายน 2566; แก้ไขบทความ: 18 พฤษภาคม 2566; ตอรับตีพิมพ์: 19 พฤษภาคม 2566

Received: April 24, 2023; Revised: May 18, 2023; Accepted: May 19, 2023

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สำหรับบูรณาการสู่การจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนใต้ และเพื่อเสนอแนวทางบูรณาการจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สู่การจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงนิเวศวิทยาทางสังคม กรณีศึกษาชุมชนไทรทอง อำเภอไม้แก่น จังหวัดปัตตานี โดยใช้วิธีการศึกษาทางสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาด้วยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลหลัก (Main Data) จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) การอภิปรายกลุ่ม (Focus Group) รวมถึงการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ประเภทเอกสารชุดข้อมูลชุมชนไทรทอง (Documents Data) และใช้การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการศึกษาพบว่า จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง ประกอบด้วย 1) ความผูกพันระหว่างผู้คนกับพื้นที่ (People and Place) ซึ่งมีปาดันจากเป็นสิ่งสร้างจิตสำนึกร่วมของชุมชน และ 2) ปาดันจากกับจิตสำนึกต่อถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง (Sense of Place) ถูกสร้างการรับรู้เชิงอัตลักษณ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทองสามารถก่อรูปความเป็นทุนสำหรับการพัฒนาชุมชนได้ 4 ประการ คือ ทุนธรรมชาติ ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจท้องถิ่น เมื่อนำทุนเหล่านี้มาวิเคราะห์ร่วมกับองค์ประกอบของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 4 มิติ ประกอบด้วยมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และหุ้นส่วนการพัฒนา สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางบูรณาการจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สู่การจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังบทความนี้นำเสนอด้วยแบบจำลองการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ของชุมชนไทรทอง และการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ด้วยการบูรณาการการท่องเที่ยว

คำสำคัญ: การบูรณาการ; จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่; การจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่

Abstract

This research aims to propose analyze the spirit of place for integration into the management of watershed environment factors in southern border provinces and to propose an integrated approach to the spirit of place for managing environmental factors in watersheds in the Southern (Thailand) border provinces, within the context of social ecological change, using the Sai Thong Community as a case study. The method of studying social sciences and anthropology was qualitative research by collecting main data from semi-structured interviews, focus group discussion, including documentary research, and field observation for lead all informations to content analysis.

The study results indicate that the spirit of place of the Sai Thong community consists of two elements: 1) the bond between people and places, where forests are a shared consciousness of the community, and 2) the sense of place that creates an awareness of identity both, inside and outside the community. The study analyzes four types of capital - natural, social, cultural, and local economic – in conjunction with the Sustainable Development Goals' economic, social, environmental, and development partner dimensions. These can be used as an integrated approach to the spirit of place for managing environmental factors in watersheds, as described in the article. The article proposes a model of spatial benefit management for the conservation of the Sai Thong community and spatial benefit management with tourism integration.

Keywords: integration; spirit of place; the spatial benefit management

1. บทนำ

การจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน เป็นการมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาในหลายประเด็นทั้งด้านพื้นที่ ด้านระบบสังคมวัฒนธรรม ด้านแนวคิดการอนุรักษ์ และด้านการพัฒนาตามแนวทางการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนถึงสภาพจริงของพื้นที่หรือจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ ดังกรณีศึกษาชุมชนไทรทอง ซึ่งมีระบบสังคมแบบพหุวัฒนธรรม ชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม และมีการจัดการกิจกรรมดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับบริบท ด้านสิ่งแวดล้อมและก่อให้เกิดภูมิปัญญาที่อยู่ในรูปของอาชีพ โดยความโดดเด่นของพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนไทรทองคือการมีคลองน้ำกร่อยเป็นทางเชื่อมระหว่างชายฝั่งทะเลอ่าวไทยกับพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำสายบุรี ซึ่งมีต้นจากขึ้นอย่างหนาแน่นตามธรรมชาติในพื้นที่กว่า 90 ไร่ อันถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของชุมชนไทรทองทั้งทางตรงและทางอ้อม (องค์การบริหารส่วนตำบลไทรทอง, 2564)

กิจกรรมการใช้ประโยชน์จากต้นจากได้เป็นส่วนหนึ่งในนิเวศวัฒนธรรมชุมชนทั้งในมิติเศรษฐกิจท้องถิ่น, มิติสังคม ผ่านการจัดการพื้นที่สาธารณะเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน, และมิติสิ่งแวดล้อมในการคงสภาพป่าต้นจากเพื่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศทางธรรมชาติ ขณะเดียวกันต้นจากยังมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชุมชนไทรทอง ในฐานะตัวหลักของปัจจัย 4 คือ การนำมาสร้างที่อยู่อาศัย, การใช้ทำอาหาร, การใช้ทำยารักษาโรค และเครื่องใช้ในครัวเรือน โดยทั้งหมดนำมาสู่การก่อรูปทางจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) ที่ท้าทายความเปลี่ยนแปลงระบบสังคมวัฒนธรรมตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ รวมถึงปัจจุบันหน่วยงานท้องถิ่นยังได้เริ่มใช้ป่าต้นจากเป็นพื้นที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีความละเอียดอ่อนต่อสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่อีกนัยหนึ่ง

ขณะที่การพัฒนาความมั่นคงของพื้นที่ชายแดนใต้ มีการใช้กระบวนการส่งเสริม สันติสุขร่วมกับแนวทางการทหารนำการเมืองควบคู่กัน และใช้แนวคิดการบูรณาการภารกิจของหน่วยงานความมั่นคงแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่ รวมถึงมีการเปิดช่องทางให้พลเมืองผู้เห็นต่างได้ทำความเข้าใจทิศทางการส่งเสริมสันติสุขของภาครัฐ (สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2562) อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ที่ปรากฏขึ้น ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการจัดสรรผลประโยชน์เชิงพื้นที่ ตลอดจนความแตกต่างด้านความคิด ความเชื่อทางวัฒนธรรม รวมถึงการละเลยอัตลักษณ์เชิงพื้นที่และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชุมชนทั้งหมดนี้ถูกนำมากล่าวอ้างถึงมูลเหตุหลักของการก่อสถานการณ์ความไม่สงบ (อภิวัฒน์ สมานธิ, ภาณุ ธรรมสุวรรณ, กรกฎ ทองชะโชค, และ กฤษกร พลธิ์ญวงค์, 2561) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง

ยุทธศาสตร์การบริหารการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความสันติสุขและความมั่นคงของพื้นที่ที่ผ่านมา ยังไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของชุมชน

ข้อมูลข้างต้นนำมาสู่การก่อรูปคำถามในงานวิจัยคือ “สภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนภาคใต้ควรมีการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เป็นอย่างไร ในทางเสริมสร้างความสันติสุขและความยั่งยืนของชุมชน” ภายใต้ข้อสมมติฐานกระบวนการส่งเสริมสันติสุข ในพื้นที่ควรดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่มีหลักการบูรณาการจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) รวมกระบวนการพัฒนานั้นด้วย ดังนั้นแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) ซึ่งสามารถอธิบายแบบพหุแนวคิดในบริบทความยั่งยืน ดังต่อไปนี้

จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) เป็นแนวคิดในกลุ่มปรากฏการณ์นิยมที่เน้นการให้ความหมายเชิงคุณค่าต่อสถานที่หรือการตีความลักษณะกายภาพในลักษณะภาพสะท้อนหรือสิ่งที่สัมผัสได้ถึงควมมีชีวิตของพื้นที่ เช่นเดียวกับแนวคิด Genius Loci ของชาวโรมันที่เชื่อว่าสิ่งของหรือสถานที่ที่มีจิตวิญญาณหรือความรู้สึกนึกคิดในตัวเอง (อดิศร ศรีเสาวนันท และ วีระอินพันทัง, 2559) นอกจากนี้ จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) ยังเป็นทั้งลักษณะทางกายภาพและคุณค่าทางจิตวิญญาณที่สามารถบ่งบอกถึงตัวตนของผู้คนในพื้นที่แห่งนั้น อันนำไปสู่การกำหนดคุณค่าต่อสถานที่ (Saranphat Wongput, 2016)

ความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อสถานที่ (Sense of Place) ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของแนวคิดจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) โดยประกอบขึ้นจาก 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1) เอกลักษณ์ของสถานที่ (Place Identity) ที่ทำให้เกิดภาพจำหรือเกิดการรับรู้ถึงระบบสังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ หรือบทความนี้เรียกว่า เอกลักษณ์วิถีชีวิต 2) ความผูกพันกับสถานที่ (Place Attachment) เป็นสิ่งก่อเกิดในสภาวะทางอารมณ์หรือความรู้สึกนึกคิดของคนที่ย้ายในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งแล้วมีความรู้สึกรัก ห่วงแหน หรือรู้สึกต้องการปกป้องสถานที่แห่งนั้นไว้ (People and Place) และ 3) การพึ่งพาอาศัยสถานที่ (Place Dependence) เป็นพฤติกรรมการรับรู้ผลประโยชน์ที่มีต่อพื้นที่นั้นๆ ในเชิงความสัมพันธ์อื่นๆ (Jorgensen and Stedman, 2001)

การใช้แนวคิดจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) มาพิจารณาในบริบทปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนภาคใต้และบริบทการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาสังคมในพื้นที่ของการศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นการพิจารณาถึงแนวทางการพัฒนาที่เคารพต่อจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) อันเป็นทุนของชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก่อนการพัฒนาตามหลักการ “เข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา” (สุเมธ ตันติเวชกุล,

2562) เพื่อลดความขัดแย้งเชิงพื้นที่ระหว่างระบบสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นกับผลลัพธ์ของการพัฒนาพื้นที่จากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ทั้งนี้บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย “การประเมินสภาวะแวดล้อมพหุมิติพื้นที่ลุ่มน้ำจังหวัดชายแดนใต้เพื่อความสันติสุขและความมั่นคง” ทูลสนับสนุนโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ปีงบประมาณ 2564

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สำหรับบูรณาการสู่การจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนใต้
2. เพื่อเสนอแนวทางบูรณาการจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สู่การจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงนิเวศวิทยาทางสังคม

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์เนื้อหาการจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงบูรณาการพหุแนวคิดจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ในบริบทความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม คณะผู้วิจัยจึงใช้กระบวนการวิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการค้นหาจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง ผ่านกิจกรรมการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าต้นจาก โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลหลัก (Main Data) จากการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) การอภิปรายกลุ่ม (Focus Group) ซึ่งเป็นตัวแทนผู้นำชุมชนตามบริบทวัฒนธรรมมุสลิม จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำและสมาชิกผลิตภัณฑ์ต้นจาก 2) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไทรทอง และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลไทรทอง และ 3) ตัวแทนหน่วยงานในพื้นที่ คือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปัตตานี รวมถึงการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประเภทเอกสารชุดข้อมูลชุมชนไทรทอง (Documents Data) และใช้การสังเกตภาคสนาม (Field Observation) เพื่อนำมาสู่การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ในประเด็นจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง, จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์

4. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่สำหรับบูรณาการสู่การจัดการปัจจัยสภาพแวดล้อมพื้นที่ลุ่มน้ำ จังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถนำเสนอผลดังนี้

1. จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง

คณะผู้วิจัยลงพื้นที่ทำการศึกษาชุมชนไทรทอง (เมื่อ 3 มีนาคม 2565) ได้สังเกตถึงคุณลักษณะกายภาพพื้นที่ที่ปลายน้ำชายฝั่งทะเลมีต้นจากจำนวนมาก และข้อมูลจากการอภิปรายกลุ่ม (Focus Group) ผ่านตัวแทนผู้นำชุมชนไทรทอง ยังแสดงถึงความผูกพันเชิงประโยชน์จากรุ่นสู่รุ่น ดังสะท้อนถึงจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง ดังประเด็นต่อไปนี้

1.1. ความผูกพันระหว่างผู้คนกับพื้นที่ (People and Place) ผ่านการใช้ประโยชน์จากต้นจาก การใช้ประโยชน์จากต้นจากของชุมชนไทรทอง นำมาซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ที่ชัดเจนขึ้นระหว่างคนในชุมชนกับระบบนิเวศพื้นที่ปลายน้ำ ซึ่งการใช้ประโยชน์เป็นแรงก่อรูปทางความคิดของคนในชุมชนที่ปรากฏในรูปแบบภูมิปัญญาจากต้นจากมาแต่อดีต การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับพื้นที่ป่าต้นจากในเชิงผลประโยชน์ ทำให้คนในชุมชนมีการรับรู้และตระหนักในคุณค่าของป่าต้นจาก อันส่งผลต่อทัศนคติของอนุชนรุ่นหลังในการมองต้นจากเป็นพืชสำคัญและเกิดแนวคิดการอนุรักษ์เพื่อใช้ประโยชน์ในหลายมิติ ซึ่งพื้นที่ ป่าต้นจากไม่ได้เป็นเพียงการใช้ประโยชน์ที่ตอบสนองต่อความต้องการส่วนบุคคล แต่ยังเป็นพื้นที่ก่อเกิดความรู้ทางระบบนิเวศและการคิดค้นวิธีการอยู่อาศัยร่วมกันระหว่างคนในชุมชนทั้งหมดกับระบบนิเวศพื้นที่ปลายน้ำที่ติดชายฝั่งทะเล รวมถึงกฎระเบียบการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่กลายเป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชนในทางป้องกันความขัดแย้ง

1.2. จากกับจิตสำนึกต่อถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง (Sense of Place) ความผูกพันของคนในชุมชนที่มีต่อระบบนิเวศพื้นที่ปลายน้ำที่ติดชายฝั่งทะเล จากผลการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประเภทเอกสารชุดข้อมูลชุมชนไทรทอง (Documents Data) พบว่า จิตสำนึกต่อถิ่นที่ของคนในชุมชนไทรทองประกอบขึ้นด้วย 5 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ความเป็นมา (History) ของชุมชนไทรทอง คนในชุมชนส่วนใหญ่มีการรับรู้และส่งต่อในลักษณะประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) รวมถึงมีการเผยแพร่ออนไลน์ของหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น การใช้ประโยชน์จากเรื่องเล่าความเป็นมาในอดีต นำมาซึ่งการหลอมรวมสังคมพหุนิยม อันมีนัยแสดงถึงความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของและเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมที่เชื่อมโยงคนในชุมชนกับพื้นที่กายภาพชุมชน

ประการที่ 2 การให้ความหมาย (Meaning) เกี่ยวกับต้นจากถูกกำหนดความหมายผ่านการกระทำของคนในชุมชน โดยใช้ต้นจากเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก เกิดเป็นเครือข่ายภาคีในการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนผ่านกิจกรรมการใช้ประโยชน์จากต้นจากและกิจกรรมการอนุรักษ์

ประการที่ 3 การหมุนเวียน (Circulation) ตามวัฏจักรธรรมชาติของต้นจากที่มีการออกผล เมื่อผลแก่แล้วจะหล่นใต้โคนต้นและสามารถงอกขึ้นเองจากโคลนชายเลน การเพิ่มจำนวนต้นจากแบบไม่ต้องปลูกของชุมชนไทรทองคือการปล่อยให้ผลจากแก่ แล้วหล่นตามธรรมชาติ แต่มีส่วนน้อยที่เพาะต้นอ่อนจากผลแล้วปลูกในพื้นที่ว่างรอบๆบ้านของตนเอง อันสะท้อนถึงการพยายามรักษาต้นจากในพื้นที่ชุมชนด้วยกลไกธรรมชาติและวิธีการเพาะพันธุ์ของคนในชุมชน

ประการที่ 4 อัตลักษณ์ (Identity) ตามประวัติการตั้งถิ่นฐานกล่าวว่าชุมชนริมคลองที่มีต้นไทรใหญ่เป็นสัญลักษณ์ หากทว่าปัจจุบันรอบๆชุมชนกลับเต็มไปด้วย ป่าต้นจากทำให้ชุมชนไทรทองเป็นเพียงชุมชนไม่กี่แห่งในชายฝั่งทะเลอ่าวไทยที่เป็นพื้นที่ป่าต้นจากและคนในชุมชนมีความผูกพันกับต้นจากผ่านกิจกรรมการใช้ประโยชน์และกิจกรรมการอนุรักษ์ด้วยวิถีพหุสังคม ความผูกพันดังกล่าวทำให้ต้นจากกลายเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ชุมชนไทรทอง

ประการที่ 5 ภูมิทัศน์ท้องถิ่น (Local Landscape) ด้วยภูมิประเทศเป็นพื้นที่ปลายน้ำสายบุรีที่มีคลองเชื่อมออกสู่ทะเล ทำให้ภูมิทัศน์ทางกายภาพเป็นพื้นที่ที่มองเห็นทั้งภูเขา แม่น้ำ และทะเล ในพื้นที่เดียวกัน ขณะที่บริบทวัฒนธรรมชุมชนเป็นวิถีแห่งชาวประมงที่อิงกับระบบนิเวศพื้นที่ปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเล ซึ่งป่าต้นจากได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งอภิบาลสัตว์น้ำอันเป็นแหล่งอาหารหลักของคนในชุมชนด้วย

2. จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนามนุษย์บนพื้นฐานทุนทางจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทอง เป็นการนำสิ่งที่ชุมชนเป็นอยู่มาต่อยอดในลักษณะการพึ่งพาธรรมชาติและอนุรักษ์ระบบนิเวศพื้นที่ ปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเล ตามวิถีดั้งเดิมที่ธรรมชาติเป็นผู้กำหนดรูปแบบวิถีชีวิต ของคนในชุมชน จนเกิดเป็นระเบียบแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรม เมื่อวิเคราะห์ทุนชุมชนสำหรับงานพัฒนาภายใต้บริบทเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ (United Nations, 2015) พบว่า จิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ของชุมชนไทรทองสามารถก่อรูปความเป็นทุน 4 ประการ สำหรับการพัฒนาชุมชน ดังนี้

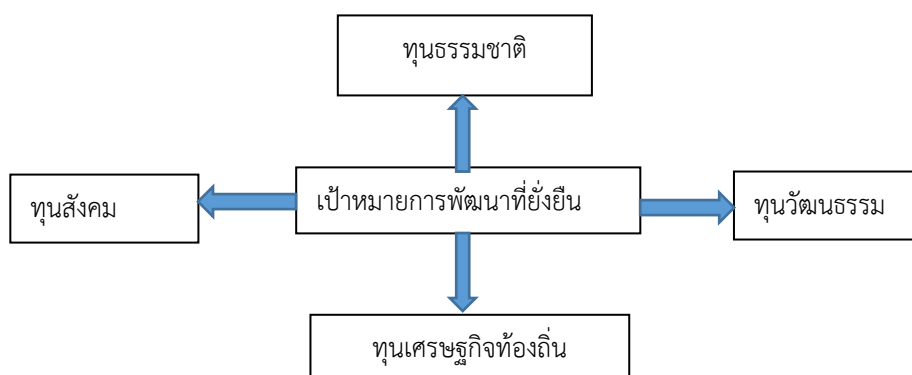

2.1 **ทุนธรรมชาติ** เป็นทำเลที่ตั้งของตัวชุมชนไทรทองในพื้นที่ระบบนิเวศพื้นที่ปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเล อันเป็นป่าต้นจากและมีไม้ชายเลนอื่นที่ผสมผสานประปราย มีความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหาร

2.2 **ทุนวัฒนธรรม** เป็นการก่อตัวขึ้นจากกิจกรรมการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นมาตั้งแต่อดีต โดยอิงกับระบบนิเวศพื้นที่ปลายน้ำที่เชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเล มีการคิดค้นหรือประดิษฐ์สิ่งของจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ โดยเฉพาะต้นจากที่เป็นพืชหลักในพื้นที่มาสู่การใช้ประโยชน์ดำรงชีวิต ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนไทรทองมีความผูกพันกับต้นจากในหลายมิติ

2.3 **ทุนเศรษฐกิจท้องถิ่น** เป็นการก่อตัวขึ้นจากทุนธรรมชาติและทุนวัฒนธรรมประเภทภูมิปัญญาที่คนในชุมชนไทรทองประดิษฐ์ขึ้น โดยเป็นการนำทุนทั้งสองอย่างมาสู่การพาณิชย์ตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งการบริโภคผลิตภัณฑ์ชุมชนประกอบด้วยคนในชุมชนเองและคนนอกพื้นที่ชุมชน โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์จากต้นจาก เช่น งานจักสานจาก น้ำตาลจาก น้ำส้มสายชู เป็นต้น รวมถึงการมีรายได้จากการประมง

2.4 **ทุนสังคม** เป็นการก่อตัวขึ้นจากความร่วมมือระหว่างผู้นำชุมชนกับหน่วยงานภายนอก ผ่านกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับต้นจาก โดยเฉพาะกิจกรรมการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากต้นจาก ซึ่งเป็นการนำเข้าสู่ชุดความรู้ใหม่จากเครือข่ายของชุมชนเอง

ภาพที่ 1. ทุนชุมชนภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.แนวทางการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์

3.1. แบบจำลองการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ของชุมชนไททอง

ภาพที่ 2. แบบจำลองการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ของชุมชนไททอง

3.2. แนวทางการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ด้วยการบูรณาการการท่องเที่ยว

การบูรณาการการท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีกลไกในการกำกับและขับเคลื่อน ซึ่งสอดคล้องกับพันธกิจของกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ในการควบคุมดำเนินการสร้างบรรยากาศให้เกิดความมั่นคง ในระดับที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมที่มีความสันติสุข (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร, 2547) โดยบูรณาการกับภาคการท่องเที่ยวทั้งมิติวิชาการท่องเที่ยว และภาคธุรกิจการท่องเที่ยว โดยมีการถ่ายทอดกระบวนการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวสู่ชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจเป้าหมายชุมชนที่ชัดเจน ลักษณะการดำเนินงาน กลุ่มพฤติกรรมนักท่องเที่ยว รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ผลกระทบที่เกิดขึ้น โอกาสด้านอาชีพที่จะเกิดขึ้นในชุมชน และการบริหารจัดการ ซึ่งสามารถดำเนินการบูรณาการการท่องเที่ยว 4 ขั้นตอน ได้แก่

3.2.1 ก่อนเตรียมการ เป็นการเตรียมความพร้อมด้วยการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชนที่มีต่อความต้องการด้านการท่องเที่ยว โดยนำผลความคิดเห็นมาพิจารณาในสองทางคือ

- ผลตอบรับ = มีการเปิดพื้นที่ชุมชนต้อนรับนักท่องเที่ยว
- ผลปฏิเสธ = ปรับรูปแบบกิจกรรมในพื้นที่ชุมชนไปสู่การเป็นผู้ผลิตสินค้าการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น

3.2.2 การเตรียมการ เป็นการมุ่งเน้นการเตรียมคนในชุมชนให้มีความพร้อมก่อนเริ่มดำเนินการทั้งในมิติชุดข้อมูล รูปแบบกิจกรรมในพื้นที่ชุมชน เส้นทางเดินทางในชุมชนเพื่อชมสิ่งชุมชนต้องการนำเสนอ การรวมกลุ่มเพื่อดำเนินงานแต่ละส่วน การถ่ายทอดความรู้ด้านการตลาด การประสานกับหน่วยงานภาคีภายนอกชุมชนในการสนับสนุนการตลาด และการวางระบบกลไกขับเคลื่อนด้วยหน่วยงานรัฐในพื้นที่ชุมชน

3.2.3 การดำเนินการ เป็นกิจกรรมการถ่ายทอดประสบการณ์ของคนในชุมชน ไท่ทองในการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ป่าต้นจาก โดยบูรณาการชุดข้อมูลทางประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลต้นจาก ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากต้นจาก อาหารประจำถิ่นชุมชน การกำหนดข้อตกลงทางกิจกรรม และอื่น ๆ เป็นต้น

3.2.4 การประเมินผล เป็นการตีความจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานทั้งในมิติรายได้ คุณค่าต่อสังคมส่วนรวม ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนไทรทองกับผู้มาเยือน

5. อภิปรายผลการวิจัย

พื้นที่ป่าต้นจากชุมชนไทรทอง เป็นทุนธรรมชาติที่สามารถใช้ประโยชน์หมุนเวียนอันเป็นผลของการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ของคนในชุมชนและยังเป็นจุดกำเนิดภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สร้างความผูกพันระหว่างชุมชนกับพื้นที่ป่าต้นจาก ดังก่อรูปเป็นจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ชุมชนไทรทอง อันประกอบขึ้นเป็นทุนธรรมชาติ ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจท้องถิ่น และทุนสังคม สอดคล้องกับ องค์การการท่องเที่ยวโลก (Mcintyre, 1993) ที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการบูรณาการท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ประกอบด้วย หลักการสำคัญสี่ประการ ได้แก่ ความยั่งยืนทางนิเวศวิทยา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และความเป็นท้องถิ่น ซึ่งสามารถมุ่งเน้นนำเสนอกิจกรรมการอนุรักษ์แก่กลุ่มนักท่องเที่ยวที่นิยมกิจกรรมผจญคุณธรรม (Ethical Travellers) เช่น กิจกรรมอาสา การทำบุญ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Amadeus, 2016)

ขณะเดียวกันข้อพิจารณาเพิ่มเติมเมื่อพื้นที่ทางธรรมชาติถูกมนุษย์เข้าไปใช้ประโยชน์ย่อมหมายถึง พื้นที่นั้นมีความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพเดิมที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติและการดำรงชีวิตของชุมชนที่อาจเกิดปัญหาการปรับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามระบบนิเวศของพื้นที่ และเมื่อพิจารณาถึงประเด็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบัน ความต้องการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าต้นจากยังคงมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น

การจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ด้วยการบูรณาการการท่องเที่ยวจึงเป็นทางเลือกด้วยการเพิ่มบทบาทของคนในชุมชนไทรทองและเพิ่มบทบาทของป่าต้นจากในการเป็นแหล่งเรียนรู้ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.), หน่วยงานปกครองท้องถิ่นและผู้นำชุมชนตามบริบทของชุมชน ดังสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดปัตตานีที่มุ่งเน้นการพัฒนาสังคม เสริมสร้างศักยภาพคน ชุมชนที่น่าอยู่ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน (สำนักงานจังหวัดปัตตานี กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, 2562)

ดังนั้นการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ทั้งทางระบบนิเวศธรรมชาติและพื้นที่วัฒนธรรม จึงควรมีข้อตกลงร่วมกันระหว่างนักลงทุน, หน่วยงานรัฐในท้องถิ่นและคนในชุมชนไททอง เพราะคนทุกกลุ่มถือเป็นภาคส่วนที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจ สอดคล้องกับแนวคิดของ George, Mair, & Reid (2009, p.138-158) ที่กล่าวถึงการพัฒนาที่ใช้ทรัพยากรแบบดั้งเดิม เมื่อภายหลังอุตสาหกรรมนั้นเสื่อมความนิยมลง อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะสามารถเข้าไปแทนที่ได้ อันส่งผลให้พื้นที่ดังกล่าวยังคงมีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของพื้นที่เอาไว้ได้

6. องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ การนำแนวคิดจิตวิญญาณแห่งถิ่นที่ (Spirit of Place) มาพิจารณาภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) (United Nations, 2015) ในประเด็นความอยู่ดีมีสุข (Well Being) กล่าวได้ว่า วิถีชีวิตชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างสมดุลเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความปกติสุขในการดำรงชีวิตและมีการส่งต่อความปกติสุขนั้นจากรุ่นสู่รุ่น ดังบทความนี้เรียกว่าความยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการคุณภาพชีวิต ที่อธิบายถึง โครงสร้างของคุณภาพชีวิต (Structure of The World Health Organization Quality of Life หรือ WHOQOL) สามารถประเมินด้วยคุณลักษณะ 6 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านจิตวิทยา ด้านระดับความเป็นอิสระ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านจิตวิญญาณ ศาสนา หรือความเชื่อส่วนบุคคล ทั้งนี้ความอยู่ดีมีสุขข้างต้นล้วนเป็นผลลัพธ์ของการจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ (World Health Organization, 2012)

นอกจากนั้น ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ยังเป็นผลจากการรักษาความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนกับพื้นที่ (People and Place) ผ่านกิจกรรมการใช้ประโยชน์ด้วยภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอย่างมีจิตสำนึกผูกพันต่อถิ่นที่ชุมชนของตนเอง และเมื่อคนในชุมชนสามารถจัดการประโยชน์เชิงพื้นที่ป่าต้นจากของชุมชนไว้ได้อย่างสมดุลนั้นย่อมหมายถึงชุมชนมีแนวโน้มที่จะมีความยั่งยืนในทุกมิติ อันสามารถเป็นทุนในการพัฒนาต่อยอดหรือการใช้ประโยชน์ในแนวทางของการอนุรักษ์ โดยเฉพาะกิจกรรมการท่องเที่ยวในบทบาทของการเป็นพื้นที่แหล่งเรียนรู้ที่มุ่งสู่ผลลัพธ์ความอยู่ดีมีสุข (Well Being) ของคนในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

7. ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาภายใต้ข้อจำกัดทั้งด้านเนื้อหาข้อมูลที่มีความอ่อนไหว ภายใต้สถานการณ์การควบคุมความไม่สงบในพื้นที่ ระยะเวลาในการลงพื้นที่อย่างจำกัด และความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างผู้วิจัยกับชุมชนชายแดนใต้ อันมีความอ่อนไหวต่อการสื่อสาร ซึ่งทั้งหมดส่งผลต่อการได้มาซึ่งข้อมูล นั้นหมายถึงข้อมูลที่ชุมชนนำเสนอมีโอกาสที่จะหลุดกรอบ เป้าหมายของการวิจัยภายใต้ระยะเวลาลงพื้นที่ที่กำหนด ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปควรเป็น ลักษณะการจัดการฐานข้อมูลของชุมชนโดยอาจใช้เครื่องมือทางนวัตกรรมเทคโนโลยีในการ รวบรวมและแสดงผลข้อมูลชุมชนเพื่อให้ง่ายต่อการสร้างความเข้าใจต่อนักพัฒนาและผู้นำ หน่วยงานรัฐ

เอกสารอ้างอิง

- กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร. (2547). กองอำนวยการรักษาความ
มั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า. สืบค้นจาก https://www.southpeace.go.th/?page_id=2.
- สำนักงานจังหวัดปัตตานี กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด. (2562).
แผนพัฒนาจังหวัดปัตตานี พ.ศ.2561-2565. สืบค้นจาก
http://www.pattani.go.th/files/com_news_devpro/2020-07_818adeba8ea8764.pdf
- สำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ. (2562). นโยบายและแผนระดับชาติว่า
ด้วยความมั่นคงแห่งชาติ (พ.ศ.2562-2565). สืบค้นจาก <https://www.nsc.go.th>
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2562). การน้อมนำยุทธศาสตร์พระราชทานมาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหา
จังหวัดชายแดนภาคใต้. สืบค้นจาก <https://www.sbpac.go.th/?p=30030>
- องค์การบริหารส่วนตำบลไทรทอง. (2564). ประวัติความเป็นมา. สืบค้นจาก
<https://www.thrithong.go.th/history.php>
- อดิสร ศรีเสาวนันท์, และ วีระ อินพันทัง. (2559). แนวความคิดเรื่องสถานที่และปรากฏการณ์
วิทยากับการศึกษางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. วารสารวิชาการสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง
วินิจัย, 15(1), 1-20.

อภิวัฒน์ สมานธิ, ภาณุ ธรรมสุวรรณ, กรกฎ ทองชะโชค, และ กฤษกร พลธิ์ญญวงศ์. (2561). การ
แก้ปัญหาความมั่นคงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีศึกษาโครงการกำบังตั่วและ
โครงการพาคนกลับบ้าน. *วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ*, 9(3), 45-59.

Amadeus, (2016). Future Traveller Tribes 2030 Understanding Tomorrow's
traveler. Retrieved from [https://amadeus.com/documents/en/retail-travel-
agencies/research-report/amadeus-future-traveller-tribes-2030-report.pdf](https://amadeus.com/documents/en/retail-travel-agencies/research-report/amadeus-future-traveller-tribes-2030-report.pdf)

George, E., Mair, H. & Reid, D. (2009). Rural Tourism Development: Localism and
Cultural Change. Bristol, Blue Ridge Summit: Channel View Publications.
<https://doi.org/10.21832/9781845411015>

Jorgensen, B. & Stedman, R. (2001). Sense of Place as an Attitude: Lakeshore
Owners Attitudes toward their Properties. *Journal of Environmental
Psychology*, 21(3), 233-248.

Julia, S. (2016). Future Traveller Tribes 2030 Understanding Tomorrow's traveler.
Retrieved from [https://amadeus.com/documents/en/retail-travel-
agencies/research-report/amadeus-future-traveller-tribes-2030-report.pdf](https://amadeus.com/documents/en/retail-travel-agencies/research-report/amadeus-future-traveller-tribes-2030-report.pdf)

Mcintyre, G. (1993). *Sustainable tourism development: guide for local planners*.
Madrid: World Tourism Organization (WTO).

Saranphat, W. (2016). Tourism, Modernity and Spirit of Place: A Case Study of
Religious Heritage Site Management In Lumphun, Thailand. In *Proceeding
of the 4th International Conference on Hospitality and Tourism
Management*. (pp. 55-63). Vienna, ICTMH.

United Nations (2015). Sustainable Development Goals. Retrieved from
<https://sdgs.un.org/goals>

World Health Organization. (2012). Programme on mental health: WHOQOL user
manual, 2012 revision. Retrieved from
<https://apps.who.int/iris/handle/10665/77932>